

YANGI AVLOD DARSLIKLARIDA MATNLI MASALALAR ORQALI O‘QUVCHILARNING MANTIQUIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH

Qodirbekova Zeboxon Jasurbek qizi

Andijon Davlat Pedagogika Instituti, Ta’lim va tarbiya nazariyasi (Boshlang’ich ta’lim) yo’nalishi 2-bosqich magistranti

qodirbekovaz@gmail.com

+998994804715

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20152715>

Annotatsiya: Mazkur maqolada yangi avlod darsliklari asosida matnli masalalar orqali boshlang’ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy fikrlashini rivojlantirish masalasi yoritilgan. Tadqiqotda tajriba-sinov ishlari, pedagogik kuzatish va taqqoslash metodlari qo‘llanildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, matnli masalalar o‘quvchilarning tahliliy, mantiqiy va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: yangi avlod darsliklari, matnli masalalar, mantiqiy fikrlash, boshlang’ich ta’lim, kompetensiya, metodika.

Annotation. This article examines the development of primary school students’ logical thinking through word problems based on new generation textbooks. The study applied experimental, observational, and comparative methods. The results show that word problems effectively enhance students’ analytical, logical, and independent thinking skills.

Keywords: new generation textbooks, word problems, logical thinking, primary education, competence, methodology.

Аннотация. В данной статье рассматривается развитие логического мышления учащихся начальных классов через текстовые задачи на основе учебников нового поколения. В исследовании использованы экспериментальные, наблюдательные и сравнительные методы. Результаты показали, что текстовые задачи эффективно развивают аналитическое, логическое и самостоятельное мышление учащихся.

Ключевые слова: учебники нового поколения, текстовые задачи, логическое мышление, начальное образование, компетенция, методика.

Kirish. Hozirgi globallashuv jarayonida ta’lim tizimiga qo‘yilayotgan talablar tubdan o‘zgarib bormoqda. Zamonaviy jamiyat nafaqat bilimli, balki mustaqil fikrlay oladigan, muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qila oladigan shaxslarni tarbiyalashni talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan, boshlang’ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida qaralmoqda.

Matematika ta’limi, xususan, matnli masalalar o‘quvchilarning tafakkurini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Matnli masalalar orqali o‘quvchilar nafaqat hisoblash amallarini bajarishni, balki berilgan shartni tahlil qilish, muammoni anglash, yechim rejasini tuzish va natijani asoslash kabi ko‘nikmalarni ham egallaydilar. Ayniqsa, yangi avlod darsliklarida berilgan masalalar o‘quvchilarning kundalik hayoti bilan uzviy bog‘langan bo‘lib, ularning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5712-son Farmoni bilan tasdiqlangan “Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da o‘quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirish, ularni mustaqil

fikrlashga o'rgatish hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish asosiy vazifalar qatoriga kiritilgan[1].

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4387-son Qarori “Matematika ta'limini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarorda matematika fanini o'qitish sifatini oshirish, o'quvchilarning mantiqiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish, xalqaro baholash dasturlariga tayyorlash masalalariga alohida e'tibor qaratilgan[2]. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6108-son Farmoni orqali ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish va o'quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirish vazifalari belgilab berilgan[3]. Mazkur normativ-huquqiy hujjatlar asosida ta'lim tizimida yangi avlod darsliklari ishlab chiqilib, amaliyotga joriy etildi. Ushbu darsliklar kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan bo'lib, o'quvchilarning faqat bilim olishiga emas, balki ularni amaliyotda qo'llay olishiga, mustaqil fikrlashiga va muammoli vaziyatlarni hal etishiga yo'naltirilgan.

Ayniqsa, matematika darsliklarida matnli masalalarning mazmuni tubdan yangilanib, ularning hayotiyligi, mantiqiyli va integrativ xususiyati kuchaytirildi. Bu esa o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda yangi imkoniyatlarni yaratmoqda.

Shu bois, yangi avlod darsliklarida matnli masalalar orqali o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish masalasi dolzarb ilmiy-pedagogik muammo sifatida qaralmoqda.

Mazkur tadqiqotning maqsadi – yangi avlod darsliklari asosida matnli masalalar orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy fikrlashini rivojlantirish metodikasini ilmiy asoslashdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat:

- yangi avlod darsliklarining mazmun-mohiyatini tahlil qilish;
- matnli masalalarning o'quvchilarning mantiqiy fikrlashiga ta'sirini o'rganish;
- samarali metod va usullarni aniqlash;
- amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Adabiyotlar tahlili. Xalqaro tadqiqotlarda matematik savodxonlikni rivojlantirish, ayniqsa, matnli masalalar orqali o'quvchilarning real hayotiy muammolarni hal etish ko'nikmalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Jumladan, Andreas Schleicher boshchiligidagi tadqiqotlarda PISA natijalari asosida o'quvchilarning funksional savodxonligi, ayniqsa matematik tafakkuri real kontekstda baholanishi zarurligi ta'kidlanadi. Shuningdek, Jo Boaler (2020–2023) o'z tadqiqotlarida matematikani o'qitishda muammoli vaziyatlar va ochiq turdagi masalalar o'quvchilarning chuqur fikrlashini rivojlantirishini asoslab beradi[4]. Alan Schoenfeld esa matematik muammolarni yechishda strategik fikrlash va refleksiyaning ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslab, matnli masalalar orqali metakognitiv ko'nikmalar rivojlanishini ko'rsatadi[5].

MDH davlatlari olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham matnli masalalarning didaktik imkoniyatlari keng yoritilgan. Xususan, L.V. Zankov tizimi asosida rivojlantiruvchi ta'lim yondashuvi o'quvchilarning mustaqil fikrlashini shakllantirishga xizmat qilishi ta'kidlanadi[6]. V.V. Davydov (zamonaviy talqinlarda davom ettirilgan) nazariyasiga ko'ra, nazariy tafakkur va umumlashtirish qobiliyati aynan muammoli masalalar orqali rivojlanadi. Shuningdek, N.F. Talizina ta'lim jarayonida bosqichma-bosqich faoliyatni shakllantirish nazariyasi orqali o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish mumkinligini asoslab beradi.

Mahalliy olimlar tomonidan ham ushbu yo‘nalishda qator ilmiy izlanishlar olib borilgan. Jumladan, M.E. Jumayev boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasida matnli masalalarning o‘quvchilarning tafakkurini rivojlantirishdagi o‘rnini asoslab beradi. Berdiyev, tadqiqotlarida masala yechish jarayonida bosqichma-bosqich metodlardan foydalanish samaradorligi ko‘rsatib o‘tilgan. Shuningdek, zamonaviy tadqiqotchilar - Mirzayeva, Karimov hamda Bekmurodova ishlarida matnli masalalar orqali o‘quvchilarning tahliliy va mantiqiy fikrlashini rivojlantirish muhimligi alohida ta’kidlanadi[7].

So‘nggi ilmiy izlanishlar shuni ko‘rsatadiki, matnli masalalar o‘quvchilarda nafaqat hisoblash ko‘nikmalarini, balki tahlil qilish, umumlashtirish va qaror qabul qilish kompetensiyalarini ham shakllantiradi. Bundan tashqari, zamonaviy metodik yondashuvlar (interfaol metodlar, vizual modellashtirish, muammoli o‘qitish) o‘quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshirib, ularning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlangan.

Mahalliy tadqiqotlarda ham matnli masalalarni o‘qitishda bosqichli yondashuv, yosh xususiyatlarini inobatga olish va hayotiy kontekstga asoslash muhim metodik talab sifatida ko‘rsatib o‘tilgan.

Yuqoridagi ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, 2020-2026 yillarda olib borilgan tadqiqotlarda matnli masalalar orqali o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish masalasi dolzarbligicha qolmoqda. Shu bilan birga, yangi avlod darsliklari asosida ushbu jarayonni yanada takomillashtirish zarurati mavjud bo‘lib, bu esa mazkur tadqiqotning ilmiy ahamiyatini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot yangi avlod matematika darsliklarida berilgan matnli masalalar orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy fikrlashini rivojlantirish jarayonini ilmiy asosda o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, unda kompleks metodologik yondashuvdan foydalanildi

Tadqiqotning dizayni pedagogik tajriba-sinov ishlariga asoslangan bo‘lib, unda sifat (kvalitativ) va miqdoriy (kvantitativ) yondashuvlar uyg‘unlashtirildi. Tadqiqot jarayonida boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ishtirokida tajriba va nazorat guruhlarini shakllantirilib, ularning o‘quv faoliyati o‘zaro solishtirildi.

Tadqiqot davomida quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

Avvalo, **tahliliy metod** asosida yangi avlod matematika darsliklaridagi matnli masalalarning mazmun-mohiyati, tuzilishi va didaktik imkoniyatlari o‘rganildi. Tahlil jarayonida masalalarning hayotiyliigi, mantiqiy izchilligi, kompetensiyaviy yondashuvga mosligi hamda o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mosligi aniqlashtirildi.

Pedagogik kuzatish metodi orqali o‘quvchilarning matnli masalalarni yechish jarayonidagi individual va guruhli faoliyati tizimli ravishda kuzatildi. Kuzatish jarayonida o‘quvchilarning masala shartini anglash, muammoni tahlil qilish, yechim strategiyasini tanlash va natijani asoslash darajalari qayd etildi.

Tadqiqotning asosiy bosqichini tashkil etgan **tajriba-sinov ishlari** doirasida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan maxsus metodik topshiriqlar tizimi ishlab chiqildi va amaliyotga joriy etildi. Tajriba guruhlarida yangi avlod darsliklari asosida interfaol va muammoli o‘qitish metodlari qo‘llanilgan bo‘lsa, nazorat guruhlarida an’anaviy o‘qitish usullari saqlab qolindi. Bu yondashuv orqali turli metodlarning samaradorligini aniqlash imkoniyati yaratildi.

Taqqoslash metodi yordamida tajriba va nazorat guruhlarida olingan natijalar o‘zaro qiyosiy tahlil qilindi. Ushbu metod orqali yangi yondashuvlarning o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash darajasiga ta’siri aniqlab berildi.

Tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta’minlash maqsadida olingan ma’lumotlar umumlashtirildi, tizimlashtirildi hamda zarur hollarda elementar statistik tahlil usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot obyekti sifatida boshlang‘ich sinf matematika ta’lim jarayoni tanlab olindi. Tadqiqot predmeti esa yangi avlod darsliklarida berilgan matnli masalalar orqali o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish metodikasi hisoblanadi.

Mazkur metodologik yondashuv tadqiqotning ilmiy asoslanganligini ta’minlab, olingan natijalarning ishonchliligi va amaliy ahamiyatini oshirishga xizmat qildi.

Natijalar. Tajriba-sinov ishlari natijasida yangi avlod darsliklari asosida tashkil etilgan matematika darslarining boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga ijobiy ta’siri aniqlandi.

Tajriba va nazorat guruhleri o‘rtasida o‘tkazilgan qiyosiy tahlil natijalariga ko‘ra, tajriba guruhidagi o‘quvchilarda matnli masala shartini tushunish darajasi yuqori ekanligi kuzatildi. Ular masala mazmunini tahlil qilish, asosiy ma’lumotlarni ajratib olish hamda muammoning mohiyatini anglashda faol ishtirok etdilar.

O‘quvchilarda mantiqiy bog‘lanishlarni aniqlash qobiliyati rivojlanganligi qayd etildi. Berilgan ma’lumotlar o‘rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash, mantiqiy zanjir tuzish va xulosa chiqarish ko‘nikmalari shakllandi. Masalani bir necha usulda yechish ko‘nikmasi ham rivojlandi. O‘quvchilar bir xil masalaga turli yondashuvlarni qo‘llashga harakat qildilar, bu esa ularning ijodiy va moslashuvchan fikrlashini namoyon etdi.

Mustaqil qaror qabul qilish malakasi ortdi. O‘quvchilar masalani mustaqil tahlil qilish, yechim rejasini tuzish va natijani asoslash jarayonida faol ishtirok etdilar.

Qo‘llanilgan metodlar samaradorligi ham aniqlandi. Xususan, masalani modellashtirish (sxema va chizmalar orqali) o‘quvchilarga masalani chuqurroq anglash imkonini berdi. Vizual ifodalash orqali murakkab tushunchalarni idrok etish osonlashdi.

Savol-javob asosida tahlil qilish o‘quvchilarning fikrlash faolligini oshirdi, ularni mustaqil xulosa chiqarishga yo‘naltirdi. Muammoli vaziyatlar yaratish esa o‘quvchilarning qiziqishini oshirib, ularni izlanishga undadi.

Guruhli ishlash orqali fikr almashish natijasida o‘quvchilarning kommunikativ ko‘nikmalari bilan birga mantiqiy fikrlash jarayoni ham faollashdi. O‘quvchilar turli nuqtai nazarlarni solishtirish va umumiy xulosaga kelishni o‘rgandilar.

Olingan natijalar yangi avlod darsliklari asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda samarali ekanligini ko‘rsatdi.

Xulosa. Yangi avlod darsliklari asosida matnli masalalar bilan ishlash jarayoni boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan darsliklar o‘quvchilarda nafaqat hisoblash ko‘nikmalarini, balki tahlil qilish, umumlashtirish va mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatlarini ham rivojlantiradi.

O‘tkazilgan tajriba-sinov ishlari davomida o‘quvchilarning masala shartini tushunish, mantiqiy bog‘lanishlarni aniqlash hamda bir nechta yechim usullarini qo‘llash darajasi sezilarli

darajada oshgani kuzatildi. Bu esa yangi avlod darsliklarining didaktik imkoniyatlari yuqori ekanligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, masalani modellashtirish, savol-javob asosida tahlil qilish, muammoli vaziyatlar yaratish va guruhli ishlash kabi metodlar o'quvchilarning faolligini oshirib, ularning mantiqiy fikrlash jarayonini samarali rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlandi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib quyidagi ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqildi:

- matnli masalalarni hayotiy vaziyatlar bilan bog'liq holda berishni kengaytirish;
- o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiruvchi topshiriqlar ulushini oshirish;
- dars jarayonida vizual modellashtirish usullaridan keng foydalanish;
- interfaol va muammoli ta'lim metodlarini tizimli qo'llash.

Umuman olganda, yangi avlod darsliklari asosida matnli masalalar bilan ishlash boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning mantiqiy va ijodiy fikrlashini rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5712-son Farmoni. "Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida". – Toshkent, 2019.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4387-son Qarori. "Matematika ta'limini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida". – Toshkent, 2019.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6108-son Farmoni. "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish va innovatsion yondashuvlarni joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida". – Toshkent, 2020.
4. Berdiyev B.R. Boshlang'ich sinflarda masala yechish metodikasi samaradorligi // Pedagogik tadqiqotlar jurnali. – Toshkent, 2022.
5. Boaler J. *Mathematical Mindsets: Unleashing Students' Potential Through Creative Math, Inspiring Messages and Innovative Teaching*. – San Francisco: Jossey-Bass, 2020.
6. Davydov V.V. *Types of Generalization in Instruction*. – Moscow: Pedagogika, 2021.
7. Jumayev M.E. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2021.
8. Karimov A. Matnli masalalar orqali o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish // Ilm-fan va ta'lim. – 2023.
9. Mirzayeva G. Boshlang'ich ta'limda kompetensiyaviy yondashuv // Ta'lim taraqqiyoti. – 2021.
10. OECD. *PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education*. – Paris: OECD Publishing, 2023.
11. Schoenfeld A.H. *How We Think: A Theory of Human Decision Making in Problem Solving*. – New York: Routledge, 2022.
12. Talizina N.F. *Psychological Foundations of Programmed Learning*. – Moscow: MGU Press, 2020.